

OYXONIM QADIMIY SHAHRI TARIXI

Qo'chqarov Temirbek Baxromjon o'g'li

Ilmiy rahbar: Oriental Universiteti o'qituvchisi.

Abdumutalova Mahliyo Sherzod qizi

Oriental Universiteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17136950>

Annotatsiya. Maqolada qadimgi Yunon-Baqtriya davlatida ellinizm davrida Makedoniyalik Aleksandr vositasida bunyod etilgan, davlatning markaziy shaharlaridan biri bo'lgan Oyxonim (qadimgi Aleksandiya Oykumeniya) haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Oyxonim, Ellinizm, Aleksandiya Oksiana, Makedoniyalik Aleksandr, Greklar.

Oyxonim shahri nomi bilan shuhrat qozongan (Oyxonim tepaligi) hozirgi zamonda Mohxonim yoki Oyxonim shahri oti bilan tanilib kelmoqda. Ushbu shahar aslida Yunon-Baqtriya qarashli mudofaviy shaharlardan biri qatoriga kiradi. Ushbu qadimiy mintaqa hozirgi Badaxshon va Taxxor viloyatlari hududida oqib turgan Ko'kcha va Amudaryoning suvlari bir-biriga qo'shiladigan qismida paydo bo'lgan. Oyxonim qadimiy yunon-Baqtriya shahri bo'lib, yunon madaniyati ta'siri ostida, murakkab me'moriy tuzilishga ega bo'lgan. Uni Aleksandr Makedonskiy asos solgan deya qabul qilishadi — bu olimlarning umumiy mulohazasi. Shuningdek, topilgan tarixiy artefaktlar yunon, hind-yunon arxitekturasini va san'atining boy izlarini saqlagan.

Shahar hududida bronza davrida allaqachon aholi punkti mavjud edi. Qazishmalar bu yerda Ahamoniylarning harbiy mavjudligini ko'rsatadi.

Ilgari joylashgan aholi punktlarining yirik shahar markaziga aylanishi Selevk Nikator davriga to'g'ri keladi va miloddan avvalgi IV-III asrlar boshi bilan bog'liq. Shaharning gullagan davri miloddan avvalgi III-II asrlarga to'g'ri keladi, o'shanda ko'pchilik binolar qurilgan. Shaharning vayron bo'lishi miloddan avvalgi II asr o'rtalarida (miloddan avvalgi 135-yillarda) eron tilida so'zlashuvchi ko'chmanchi qabilalar (avval skif-saklar, so'ngra toxarlar, ya'ni yuechjilar nomi bilan ham tanilgan) Baqtriya bostirib kirishi bilan bog'liq. O'shandan beri shahar qayta tiklanmagan. 1838 yil 18-martda Jon Vud ismli ingliz askar-tadqiqotchisi Sharqiy Hindiston kompaniyasi vakili sifatida Badaxshonga sayohat qilgan edi. Unga yo'lbo'shchilari bu hududda qadimiy shahar borligi haqida ma'lumot berishgan, mahalliy aholi uni Babarra deb atashgan. Shaharning kashfiyoti va tadqiqi qadimiy narsalarni juda yaxshi ko'radigan afg'on shohi Zohirshoh nomi bilan bog'liq. Podshohning 1961 yilda mamlakat hududlari bo'ylab sayohatlaridan birida mahalliy ma'muriyat vakillari qirol uchun an'anaviy yo'lbars ovini uyushtirishdi, ammo Zohirshohning tarixiy sevimli mashg'ulotlarini bilib, ov yo'li "...yerdan tosh ustunlar qotib qolgan" hududdan o'tishi uchun uni tashkil qilishdi. Qirol, tabiiyki, qadimiy binolar qoldiqlarini topdi va bu haqda Afg'onistondagi Fransiya arxeologik missiyasi direktori lavozimini egallagan Daniel Shlumbergerga xabar berdi.

Schlumberger va uning yordamchisi Pol Bernard tarixiy obyektga borishdi. Obyektni tekshirishning o'zi va qazilgan materialning tabiati bizga Osiyo qarida ellinistik shaharning noyob kashfiyoti haqida gapirishga imkon berdi (1964). Ushbu kashfiyot Osiyodagi ellinistik madaniyatning tabiati va sifat xususiyatlari haqidagi g'oyalarni sezilarli darajada o'zgartirdi.

Oyxonim - qadimgi shahar xarobasi miloddan avvalgi IV asr oxiridan II asrning ikkinchi yarmida, ellinizm davrida, yunon kolonistlari tomonidan yunon shaharsozligi tamoyillariga

asoslanib qurilgan. Ushbu shahar Makedoniyalik Aleksandr yoki Selikoslar shaxsiy tashabbusida qurilmagan holda ham, lekin o'sha zamonda yashagan Kaniyos nomli me'mor va banno qo'lida qurilgani qayd etiladi. Chunki uning qabri Oy Xonim shahri ichida topilganligi ushbu da'vomizga katta hujjat. Mazkur maqbara yonida bir tosh bitik ham topilgan, ushbu tosh bitikni topilishi o'zidan o'zi o'ta qimmatli ma'lumotlarni tarix va arxelogik olimlar ixtiyorida qo'yadi.

Oyxonim yuqori (qal'a) va quyi (shahar), shuningdek, uning shimoliy-Sharqiy tomonida joylashgan shahar atrofidan iborat. Oyxonimning dastlabki 2 qismi qalin mudofaa devorlari bilan o'rab olingan. Quyi shahar qismida saroy, ibodatxona, yoshlar ta'lim-tarbiya oladigan gimnaziya yoki palestra xarobalari ochilgan; undan Germey va Gerakl sha'niga bitilgan yunoncha ma'rifiy yozuvlar topilgan. Shahar markazida geroyon - shaharga asos slogan kishi yoki uning faxriy fuqarosining maqbarasi joylashgan. Qal'a yaqinidan teatr, shaharning asosiy ko'chasi, uy xarobasi topilgan. Shahar atrofidan esa maqbara, ibodatxona va turar joy qoldiqlari chiqqan.

Oyxonimdan moddiy va badiiy madaniyatning turli xildagi ko'plab obidalar, tangalar, yunon epigrafikasi yodgorliklari, Geraklning bronza haykali, o'smir haykali, ibodatxonaga o'rnatilgan ulkan marmar haykalning 5 Panjali oyoq qismi, ibodatxonadan Salavkiylar, Yunon-Baqtriya, hind-yunon va hind mis va oltin tangalari, temir buyumlar, qimmatbaho toshlar xazinasi topilgan. Oyxonum (Ai-Xanum) faqat siyosiy markaz emas, balki madaniyat va turmush tarzida yunoncha va mahalliy baqtriyona unsurlar uyg'unlashgan joy bo'lgan.

1978 yilda ish to'xtatilgandan so'ng, mahalliy aholi posyolkada ishlay boshladilar va qadimgi shahar xarobalari ostida ko'milgan son-sanoqsiz xazinalarni qidira boshladilar. Noyob yodgorlikning madaniy qatlamiga tuzatib bo'lmaydigan zarar yetkazildi - yirtqich qazishmalar butun aholi punkti hududida xaotik tarzda teshiklarni qazish orqali amalga oshirildi, relefdan xarakterli "to'lqin" paydo bo'ldi, hatto Google Maps'dagi kosmik fotosuratlarda ham ko'rinadi.

Tarix fanlari doktori A.S.Balaxvantsev: Fransiyalik arxeologlar 2000-yillarning boshlarida Ay-Xonum hududiga yetib borganlarida, ular shaharning qaytarib bo'lmaydigan darajada yo'qolganiga amin bo'lishdi. Har bir mahalliy aholi yer uchastkasini oldi va u yerda sotilishi mumkin bo'lgan qimmatbaho narsalarni topishga harakat qildi. Madaniy qatlam vayron qilingan, landshaft endi oyga o'xshaydi.

Ayxonumning topilishi, hatto yaqin atrofdagi Taxt-i Sangin ibodatxonasidan ham ko'proq, Yunon-Baqtriya podsholigini o'rganish uchun muhim ahamiyatga ega edi. Uning kashf etilishidan oldin, Alfred Fucher kabi arxeologlar O'rta Osiyoda ellinistik madaniyat mavjudligini jismoniy tasdiqlashga harakat qilishgan, ammo doimo muvaffaqiyatsizlikka uchragan. Klassik matnlardagi matn parchalari va yunoncha yozuvlari bo'lgan turli tangalardan tashqari, bu nazariyani tasdiqlovchi dalillar deyarli yo'q edi. Balxda 18 oylik og'ir qazish ishlari davomida hech narsa topa olmagan Fucher asta-sekin umidini yo'qotdi va mashhur gipotezani "Yunon-Baqtriya sarobi" deb rad etdi. Ay-Xonumning kashf etilishi bu fanni qaytadan faollashtirdi va shundan so'ng butun Markaziy Osiyo bo'ylab bir qancha ellinistik yodgorliklar topildi.

Mairsning ta'kidlashicha, Ay-Xonumning kashfiyoti ellinistik Uzoq Sharqni o'rganishda o'ziga xos "burilish nuqtasi" bo'lgan, hatto birinchi kashfiyotdan oldingi savollar qazishmalar tugaganidan keyin ham berilsa ham.

Madaniy hayoti

Teatr san'ati: Yunonlarning sahna san'ati rivojlangan, Oyxonumda teatr qurilgan. Bu yerda yunon tragediya va komediyalari namoyish etilgan bo'lishi mumkin.

Sport va ta'lim: Gimnaziya (sport va ilm markazi) topilgan. Yoshlar bu yerda yunon tili, falsafa, matematika, sport va jang san'atini o'rganishgan.

Din: Shahar ibodatxonalarida yunon xudolari (Zeus, Geli, Dionis va boshqalar)ga sig‘inish bilan birga, mahalliy baqtriyona e‘tiqodlar ham davom etgan.

San‘at: Haykaltaroshlik va sopol buyumlar yunon uslubida ishlangan, ammo bezaklarda mahalliy naqsh va ramzlar ham qo‘llangan.

Turmush tarzi

Uy-joylar: Hashematlar keng hovlilari, ustunli saroylarda yashagan; oddiy xalq esa pishiq g‘ishtdan qurilgan kichik uy-joylarda yashagan.

Kiyim-kechak: Yunoncha kiyimlar (xiton, xlamida, sandal) bilan birga mahalliy ipak va jun kiyimlar ham keng tarqalgan.

Ovqatlanish: Yunon taomlari (uzum, zaytun, non, baliq) bilan Baqtriyaning an‘anaviy taomlari (go‘shqli ovqatlar, sut mahsulotlari, don mahsulotlari) aralashib ketgan.

Tangalar: Shahar aholisi yunoncha yozuvli tangalardan foydalangan, bu savdo-sotiq rivojlanganidan dalolat beradi.

Ma‘naviy hayoti

Kutubxona va falsafa: Oyxonumdan topilgan Diogenes yozuvi (donishmandlik haqidagi pand-nasihatlar) shahar aholisining falsafaga qiziqqanini ko‘rsatadi.

Ikki tillilik: Yunon tili rasmiy til bo‘lgan, lekin aholining ko‘p qismi mahalliy baqtriyona tilni ham qo‘llagan.

Madaniy uyg‘unlik: Yunonlarning ilmi va san‘ati mahalliy an‘analar bilan qorishib, Ellinizm va Sharq uyg‘unlashuvi yuzaga kelgan.

Xullas, Oyxonum aholisi yunoncha teatrga borar, sport musobaqalarida qatnashar, falsafa bilan shug‘ullanar, lekin shu bilan birga o‘z mahalliy urf-odatlarini ham saqlab qolgan. Bu uni o‘ziga xos Sharq va G‘arb madaniyati chorrahasiga aylantirgan. Oyxonum - bu Yunon-Uzoq Sharqdagi yunon shahri bo‘lishi mumkin bo‘lgan ajoyib misol. Unda yunoncha uslub va sharqshunoslik tushunchalari, butun Osiyodan kelgan mahsulotlar va barcha qo‘shni madaniyatlardan xudolar uyg‘unligi ajoyib tarzda namoyon bo‘ladi. Bu o‘ziga xos madaniyatni yaratish uchun populyatsiyalarga ko‘ra har ikki yo‘lni bosib o‘tgan akkulturasiya haqida ko‘p narsalarni aytib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Britannica: “Ai-Khanoum” maqolasi.
2. UNESCO va Archaeology Magazine saytlari.
3. O‘zbekiston va Afg‘oniston tarixiga oid ilmiy maqolalar (Toshkentdagi “Sharq” nashriyoti ham ba’zi tarjimalarni bergan).
4. Wood, John (1841). A Personal Narrative of a Journey to the Source of the River Oxus By the Route of the Indus, Kabul, and Badakhshan. London: John Murray. OCLC 781806851
5. Греко-Бактрийское царство: [арх. 17 октября 2022] / Кошеленко Г. А. // Гермафродит — Григорьев [Электронный ресурс]. — 2007. — С. 667. — (Большая российская энциклопедия: [в 35 т.] / гл. ред. Ю. С. Осипов; 2004—2017, т. 7). — ISBN 978-5-85270-337-8.
6. Mairs, Rachel (2011). The Archaeology of the Hellenistic Far East: A Survey. Oxford: Archaeopress. ISBN 978-14073-07527.
7. Holt, Frank (1994). “A History in Silver and Gold”. Aramco World. No. 3 #45. Retrieved 23 April 2022.

8. Bernard, Paul (1996). "The Greek Kingdoms of Central Asia" (PDF). In Harmatta, János (ed.). History of civilizations of Central Asia. Vol. 2. Paris: UNESCO. ISBN 978-9231028465.